

5. Національна кіностудія художніх фільмів імені Олександра Довженка. Анотований каталог фільмів 1928–1998 / упоряд. Р. Прокопович. – К. : Антіс компанії ЛТД, 1998.

6. Гоголю – 200! Актеры, игравшие в постановках по произведениям классика... // Сегодня. – 2009. – 1 апреля.

7. Миславский В. Кино в Украине. 1896–1921. Факты. Фильмы. Имена / В. Миславский. – Харьков : Торсинг, 2005.

8. Константинов К. Микола Васильович: знайдений рай / К. Константинов // Джерело тижня. – 2009. – 28 березня. – 3 квітня (№ 11). – С. 16 ; Кралюк П. Бортківський "Тарас Бульба" / П. Кралюк // День. – 2009. – 24 квітня (№ 71); Щербина Т. Прем'єра: "Тарас Бульба" за версією Володимира Бортка / Т. Щербина // Урядовий кур'єр. – 2009. – 4 квітня (№ 61). – С. 1, 4.

9. Кіно. – 1928. – Вересень.

10 Комуніст. – 1939. – 18 січня.

11. Ханжонков А. А. Первые годы русской кинематографии / А. А. Ханжонков. – М. 1937. – С. 23–24.

РЕЦЕНЗІЇ

УДК 352.07(477.7)"17/19"

В. В. Тельвак

**Міське самоврядування крізь призму
регіонального розвитку
(Черемісін О. В. Міське самоврядування на Півдні України в
1785–1917 рр. : монографія / Олександр Вікторович
Черемісін ; за наук. ред. Ф. Г. Турченко ; ДВНЗ "ХДАУ". –
Херсон : Олді-плюс, 2017. – 582 с.)**

Рецензована монографія є комплексним дослідженням діяльності міського самоврядування Херсонської, Катеринославської, Таврійської губерній протягом великого історичного періоду. Зазначена тема достатньо актуальна з огляду на проведення реформи місцевого самоврядування на принципах децентралізації. Прагнучи сформувати сучасну українську модель місцевого самоврядування, ми не можемо не враховувати національно-історичний досвід державотворення.

Структура монографії відповідає меті і завданням дослідження, дозволяє простежити основні віхи формування органів міського самоврядування південноукраїнського регіону та відтворити їхню роль у становленні багатьох сфер життя городян на Півдні України наприкінці XVIII – на початку XX ст.

Перший розділ монографії традиційно присвячено теоретико-методологічному підґрунтю наукових студій, характеристиці джерельної бази та аналізу історіографії.

Слід позитивно відзначити теоретико-методологічні засади дослідження. Автор презентує цікаву регіонально-індивідуальну теорію самоврядування, яка є достатньо перспективною, хоча і може викликати дискусії серед науковців. Видається доречною пропозиція поділити час перебігу модернізаційних та урбанізаційних процесів на два періоди: 1) кінець XVIII – перша половина XIX ст. – так званий "колонізаційний" період; 2) друга половина XIX – 1917 р. – "індустріальний". Це дає можливість простежити діяльність міського самоврядування в умовах колонізаційних процесів, які призвели до модернізації суспільства, відходу від традиційності й архаїчності життя та пристосування муніципалітетів до загальноімперських стандартів, а також визначити роль і місце громадських управлінь у поширенні капіталістичних відносин у період індустріального буму.

О. В. Черемісін використав оптимальний арсенал методів історичного дослідження, що засвідчило належний рівень його теоретичної підготовки. Автор у ході дослідження звертався до таких теоретичних конструктів, як локальна історія, теорія фронтиру, людиновимірність історії тощо. Варто відзначити вміле використання автором здобутків різних наук – історичної, економічної, юридичної, соціологічної тощо, що особливо важливо при характеристиці різновекторної практичної діяльності міського самоврядування.

Автор провів велику та кропітку роботу щодо виявлення і впровадження в науковий обіг нових історичних джерел та аналізу історіографічної спадщини за обраною тематикою. У дослідженні представлені матеріали Російського державного історичного архіву, Державного архіву Одеської області, Державного архіву Миколаївської області, Державного архіву Херсонської області, Державного архіву Запорізької області, Державного архіву Донецької області, Державного архіву Дніпропетровської області, Державного архіву Кіровоградської області, Державного архіву Автономної Республіки Крим. Також були задіяні рукописи неопублікованих документів з Інституту рукопису Національної бібліотеки ім. В. Вернадського.

Джерельна база представлена такими групами: законодавчі акти щодо діяльності самоврядування; діловодні документи муніципалітетів; послужні списки депутатів, звіти; статистичні матеріали, мемуарна та епістолярна спадщина і матеріали періодики. Загалом можна констатувати, що джерельна база монографії Черемісіна Олександра Вікторовича виявилася достатньою для вирішення завдань дослідження.

У другому розділі монографії підкреслено, що в результаті колонізаційних процесів кінця XVIII–XIX ст. сформувався цілком новий регіон України – більш європейський і модерний. Особливості регіону впливали на формування і діяльність органів громадського управління, які створювалися майже одночасно з будівництвом міст і не знали попереднього історичного розвитку муніципалітетів. У своїй роботі вони вирізнялися більшою індивідуальністю та самодіяльністю. Ціннісними пріоритетами стали любов до власного міста і прагнення до його розвитку. О. В. Черемісіним запропонована нова теорія міського самоврядування – "регіонально-індивідуальна", яка є досить цікавою і перспективною, але може виявитися дискусійною. Вона ґрунтується на взаємовідносинах "держава – регіон – міське самоврядування". Російська держава розглядається не як єдина уніфікована і централізована структура, а як конгломерат різних регіонів, які мали власні (історично сформовані) особливості, регіональну ідентифікацію, ціннісні пріоритети розвитку і внутрішнє життя. Підкреслено, що Південь України виділявся багатьма регіональними особливостями. Зокрема, регіон виглядав більш модернізованим, на його теренах швидше проходила урбанізація та європеїзація, поширювалися західноєвропейські ідеї. Це впливало, з одного боку, на формування регіональної ідентичності, життєвих цінностей, пріоритетів; з іншого – на організаційну, матеріально-технічну, освітню, медико-санітарну, господарсько-фінансову, промислову, торговельну діяльність органів міського громадського управління.

Доречним здається розгляд діяльності міського самоврядування крізь призму людиновимірності та персоніфікованого розгляду депутатів муніципалітетів. Завдяки детальному розгляду біографій автору вдалося поділити та схарактеризувати їх за поведінковими групами, що значно збагатило науковий доробок міських управлінь і доповнили традиційний поділ за соціальною, конфесійною та національною ознаками. Водночас це дозволило відійти від споглядання міських управлінь лише як інститутів управління, а розглянути їх крізь

призму людських бажань, егоїзму, пристосованості, працьовитості, благодійності та жертвовності.

У третьому розділі монографії проаналізовано діяльність міського самоврядування у модернізації земельних ресурсів, господарства, портових споруд, промисловості та будівництва нових шляхів сполучення – залізниць. Зазначається, що завдяки існуванню великого міського землеволодіння самоврядування отримало у розпорядження значно вищі прибутки до міських бюджетів, які використовувались на розвиток промисловості і модернізацію портових споруд.

Обґрунтовано, що муніципалітети Півдня України виявили значну модернізаційну мобільність в оновленні портів, будівництві нових шляхів сполучення та інших заходах. Міське самоврядування шляхом участі у цьому процесі спрямовувало будівництво залізниць саме через їх міста. Також муніципалітети будували за власний рахунок залізниці від станції до портів і промислових підприємств, прокладали їх між губернськими містами та повітовими, повітовими із заштатними, що поєднувало між собою лівобережну частину Півдня України з правобережною. Ті міста, які добивалися прокладення залізниць та оновлення портів, отримували швидкий промислово-торговельний розвиток. Збільшувалась кількість населення та розширювався міський простір. Саме промислове піднесення Катеринославської губернії в другій половині XIX ст. дало можливість розвинути новим містам Півдня України – Донецьку та Луганську. Ті ж міста, які не використали нові можливості модернізації, приречені були існувати на рівні села, населення з них виїжджало в пошуках роботи і в них не прокладалися ні водогони, ні каналізація, не проводилась електрифікація.

У четвертому розділі проаналізовано фінансове становище міського самоврядування у досліджуваній період. Автор звернув увагу на те, що структури бюджетів як у дореформені роки, так і в пореформені були дуже схожими між собою. Спільними були основні принципи формування та використання кошторисів. Головний недолік – це збереження розподілу прибутків і витрат на обов'язкові та необов'язкові, а принцип міцності забороняв робити прибутки та витрати, не передбачені чинним законодавством. У межах затвердженого бюджету допускалися лише переміщення коштів із однієї статті на іншу. Зберігався принцип бюджетної рівноваги між прибутками й витратами, який забезпечував неможливість перевищення витрат над прибутками.

Підкреслено, що, порівняно з іншими регіонами, на Півдні України було більше міст із багатомільйонними доходами, та все одно міські фінанси залишалися в незадовільному стані, оскільки власних коштів на всі заходи одночасно не вистачало. У веденні фінансової політики кожен муніципалітет почував власну самостійність. Як приклад автор демонструє використання інструкцій, схем, відомостей, що були однаковими для всіх, але в містах Південної України вони оформлялись цілком індивідуально, з різним навантаженням і домінуванням прибутково-видаткових статей.

У п'ятому розділі було розглянуто діяльність міського самоврядування в таких важливих галузях, як освіта, медицина, інженерно-технічна модернізація. Зауважено, що на Півдні України муніципалітети розпочали раніше будувати водогони, каналізацію, проводити електрифікацію та інші заходи, що було пов'язано з соціальною та комерційною необхідністю. Але модернізація проводилася зазвичай лише в центральних міських районах. На освіту і медицину громадські інститути витрачали більше коштів, ніж у інших регіонах держави, завдяки чому, на думку автора, вдалося досягти значних позитивних змін у матеріальному становищі та духовному розвитку міського населення. Хоча не забуває дослідник відмітити, що залучити до освітнього простору вдалося менш як половину міського населення, а якість міської медицини залишала чекати кращого, оскільки лікарів і ліків постійно не вистачало.

Звичайно, автору монографії не вдалося уникнути окремих несуттєвих огріхів, подекуди в тексті зустрічаються технічні помилки, але вони не псують загального позитивного враження від дослідження. Для кращого сприйняття матеріалу можна було б внести зміни у співвідношення обсягів окремих змістових частин роботи. У подальших студіях варто поглибити аналіз окремих статистичних відомостей, що наводяться в тексті, та чіткіше охарактеризувати ставлення депутатів муніципалітетів до різних соціальних прошарків населення. Також хотілося би побачити змістовніше розкриття роботи самоврядування під час революції 1905–1907 рр. і Першої світової війни, оскільки хронологічні рамки роботи дозволяють це зробити. Цікавою сторінкою в роботі міського самоврядування є благодійна діяльність, тож хотілося б порадити автору звернутися до цього аспекту обраної ним теми. Для поглиблення зв'язку із сучасністю як окрему частину висновків варто було додати рекомендації представникам сучасного місцевого самоврядування.

Незважаючи на означені огріхи та висловлені побажання, основні положення дослідження достатньо глибоко продумані та обґрунтовані автором. Висновки виважені, логічно побудовані й добре аргументовані, тому не викликають заперечень. Доречними є запропоновані О. В. Черемісіним додатки, які містять узагальнюючі таблиці щодо фінансового та господарського становища міст Півдня України. Не викликає зауважень стиль монографії, яка читається з неабияким інтересом, матеріал легко сприймається. Дослідження достатньо важливе для сучасників, враховуючи вагомість вивчення саме регіональної специфіки діяльності міського самоврядування на матеріалах Південної України. Загалом виконана робота відповідає всім вимогам як формально, так і змістовно. Проведене О. В. Черемісіним дослідження є цілком самостійним і професійним.